

Spis treści

Wstęp	17
Wprowadzenie teoretyczno-metodologiczne	25
1. Zakres i cel opracowania	25
2. Problemy badawcze	31
3. Metoda badawcza.....	35
4. Stan badań	37
5. Typy źródeł i opracowań.....	40
6. Etnopolityka jako przedmiot badań	42
 CZĘŚĆ I	
ETNICZNOŚĆ JAKO KOMPONENT ETNOPOLITYKI	
Rozdział I. Etnogeneza ludów tureckich	87
1. Pochodzenie ludów tureckich.....	87
2. Etonimia i toponimia	105
3. Tradycje i tryb życia.....	106
Rozdział II. Narodowości tureckie w strukturze etnicznej Azji Centralnej w okresie kolonizacji rosyjskiej	110
1. Czynniki implikujące zmiany struktury etnicznej	110
2. Przemieszczenia ludności	112
3. Zmiany struktury etnicznej regionu	118
4. Struktura etniczno-społeczna ludności napływowej	127
Rozdział III. Narodowości tureckie w strukturze etnicznej w okresie sowietyzacji Azji Centralnej	136
1. Czynniki implikujące zmiany struktury etnicznej	136
2. Przemieszczenia ludności	140
3. Zmiany struktury etnicznej regionu	144
4. Struktura etniczno-społeczna ludności napływowej	156
Rozdział IV. Narodowości tureckie w niepodległych państwach Azji Centralnej ..	158
1. Czynniki implikujące zmiany struktury etnicznej	158

2. Przemieszczenia ludności	158
3. Zmiany struktury etnicznej po 1991 r.	167
4. Struktura etniczno-społeczna populacji	174
Rozdział V. Podstawowe wymiary tożsamości narodów Azji Centralnej.....	178
1. Tożsamość etniczna i narodowa.....	178
2. Tożsamość polityczna.....	188
3. Tożsamość ludności nietytularnej.....	192
4. Religia a tożsamość etniczna i narodowa.....	197

CZĘŚĆ II

ORGANIZMY ETNOPOLITYCZNE NARODOWOŚCI TURECKICH W AZJI CENTRALNEJ

Rozdział VI. Procesy państwowotwórcze do podbojów rosyjskich

w Azji Centralnej.....	207
1. Historyczne formy organizacji życia społeczno-politycznego cywilizacji koczowniczej.....	207
2. Złota Orda a konsekwencje dla procesów państwo- i narodo-twórczych	210
3. Procesy państwowotwórcze a podziały rodowo-plemienne narodowości tureckich	212

Rozdział VII. Modernizacja instytucjonalno-organizacyjnych form życia

narodowości tureckich w Imperium Rosyjskim	236
1. Podbój regionu i polityka narodowościowa w I połowie XIX w.	236
2. Próby rusyfikacji w II połowie XIX w. i reformy polityczno-administracyjne	244
3. Modernizacja i granice adaptacji kapitalistycznych wzorów organizacji życia społeczno-politycznego	248
4. Rewolucja kulturalna a procesy narodo-twórcze	250
5. Walka narodowo-wyzwoleńcza narodowości tureckich.....	254
6. Rola inteligencji w ruchach etnopolitycznych	257

Rozdział VIII. Polityka narodowościowa ZSRR w Azji Centralnej.....

1. Początki walki o ustanowienie władzy radzieckiej w regionie.....	263
2. Partia bolszewicka wobec kwestii narodowościowej.....	266
3. Uwarunkowania etnopolityczne podziału Azji Centralnej.....	270
4. Republiki związkowe a konsolidacja narodowa.....	277
5. Korenizacja władzy i trybalizm	285
6. Polityka językowa i jej skutki.....	290

Rozdział IX. Niepodległość i budowa państwowości narodowości tureckich... ..

1. Proklamowanie suwerenności i ustrój terytorialny niepodległych państw	296
---	-----

2. Podstawy konstytucyjno-prawne etnopolityki.....	302
3. Obywatelstwo, prawa narodów i mniejszości etnicznych	305
4. Ideologie narodowe: deklaracje i mistyfikacje.....	309
5. Modele etnopolityki i instytucje dialogu międzyetnicznego	315

CZĘŚĆ III

PROCESY ETNOPOLITYCZNE W PAŃSTWACH TURECKOJĘZYCZNYCH AZJI CENTRALNEJ

Rozdział X. Polityzacja etniczności	329
1. Mechanizmy mobilizacji narodowości tureckich	329
2. Etnizacja ustroju państwowego	332
3. Partie i organizacje etnopolityczne	333
4. Podłoże konfliktów etnopolitycznych	349
5. Polityka Rosji i Uzbekistanu wobec swoich diaspor w Kazachstanie i Kirgistanie.....	362
Rozdział XI. Polityka językowa niepodległych państw tureckojęzycznych	366
1. Polityka językowa jako komponent etnopolityki w regionie	366
2. Instrumenty prawne w sferze językowej	369
3. Onomastyka, terminologia i języki państwowe w administracji	375
4. Reformy alfabetu	377
5. Efektywność polityki językowej	380
Rozdział XII. Etnokracja i podziały socjopolityczne	389
1. Struktura etniczna władzy politycznej.....	389
2. Kryteria polityki kadrowej w administracji	395
3. Trybalizm w kulturze politycznej Kazachów i Kirgizów.....	400
4. Specyfika trybalizmu uzbeckiego i turkmeńskiego	411
Rozdział XIII. Paradygmaty etnopolityki – między etnicznością a wspólnotą obywatelską	414
1. Paradygmat <i>narodu rdzennego</i>	414
2. Etnosymbolizm azjatycki – naród jako wspólnota etniczna.....	418
3. Modernizm – naród jako wspólnota obywatelska.....	426
4. Bariery procesu narodotwórczego	434
Zakończenie	443
Bibliografia	450
Streszczenia	475

Table of Contents

Foreword	17
Theoretical-methodological Introduction	25
1. Goal and Scope of the Analysis	25
2. Research Problems	31
3. Research Method	35
4. State of Present Studies	37
5. Types of Sources and Analyzes	40
6. Ethnopolitics as a Subject of Research	42
PART I	
ETHNICITY AS A COMPONENT OF ETHNOPOLITICS	
Chapter I. Ethno-Genesis of Turkic Peoples	87
1. Origins of Turkic Peoples	87
2. Ethnonymy and Toponymy	105
3. Traditions and Ways of Life	106
Chapter II. Turkic Nationalities in Central Asia Ethnic Structure in Times of Russian Colonization	110
1. Issues Implying Changes in Ethnic Structure	110
2. Dislocation of the Population	112
3. Changes in Ethnic Structure of the Region	118
4. Social and Ethnic Structure of Immigratory Population	127
Chapter III. Turkic Nationalities in Ethnic Structure in Times of Central Asia Sovietisation	136
1. Issues Implying Changes in Ethnic Structure	136
2. Dislocation of the Population	140
3. Changes in Ethnic Structure of the Region	144
4. Social and Ethnic Structure of Immigratory Population	156
Chapter IV. Turkic Nationalities in Independent States of Central Asia	158
1. Issues Implying Changes in Ethnic Structure	158

2. Dislocation of the Population	158
3. Changes in Ethnic Structure of the Region after 1991	167
4. Social and Ethnic Structure of Immigratory Population	174
Chapter V. Basic Dimensions of Central Asia Nations' Identity.....	178
1. Ethnic and National Identity	178
2. Political Identity	188
3. Non-titular Population Identity	192
4. National and Ethnic Identity and Religion	197

PART II

ETHNOPOLITICAL ORGANIZATIONS OF TURKIC NATIONALITIES IN CENTRAL ASIA

Chapter VI. State-Building Processes before Russian Conquest in Central Asia	207
1. Historical Forms of Social and Political Life Organization in Nomadic Civilization.	207
2. Golden Horde and Its Consequences for State- and Nation-Building Processes	210
3. State-Building Processes and Kin-Tribal Divisions of Turkic Peoples ..	212
Chapter VII. Modernization of Institutional and Organizational Forms of Life of Turkic Peoples in Russian Empire	236
1. Conquest of the Region and Politics Regarding Nationality in the First Half of the 19th Century.	236
2. Russification Attempts in the Second Half of the 19th Century and Political and Administrative Reforms	244
3. Modernization and Limits of Adaptation of Capitalistic Patterns of Organization in Social and Political Life	248
4. Cultural Revolution and Nation-Building Processes	250
5. National and Liberation Struggles of Turkic Peoples	254
6. The Role of Intelligentsia in Ethnopolitical Movements	257
Chapter VIII. USSR Politics Regarding Nationalities in Central Asia	263
1. Beginnings of Struggles for Establishing Soviet Rule in the Region	263
2. Bolshevik Party and Nationalities Question	266
3. Ethnopolitical Conditions of Division of Central Asia	270
4. Soviet Republics and National Consolidation.	277
5. Tribalism and Korenizatsiia of Power.	285
6. Language Policy and Its Consequences	290
Chapter IX. Independence and Turkic Nationalities State-Building	296
1. Proclamation of Independence and Territorial Organization of the Independent States	296

2. Constitutional and Legal Fundamentals of Ethnopolitics	302
3. Citizenship, Rights of Nations and Ethnic Minorities	305
4. National Ideologies: Declarations and Mystifications	309
5. Politics Models and Institutions of Inter-Ethnic Dialogue	315

PART III

ETHNOPOLITICAL PROCESSES IN TURKIC-LANGUAGE COUNTRIES OF CENTRAL ASIA

Chapter X. Politicization of Ethnicity	329
1. Turkic Nationalities Mobilization Mechanisms	329
2. Ethnical Organization of Power	332
3. Parties and Ethnopolitical Organizations	333
4. Basis of Ethnopolitical Conflicts	349
5. Russia and Uzbekistan Policies regarding their diasporas in Kazakhstan and Kyrgyzstan	362
Chapter XI. Language Policy in Independent Turkic-Language Countries... ..	366
1. Language Policy as a Component of Ethnopolitics in the Region	366
2. Legal Instruments in Language Sphere	369
3. Onomastics, Terminology and Official Languages in Administration Apparatus	375
4. Alphabet Reforms	377
5. Language Policy Effectiveness	380
Chapter XII. Ethnocracy and Sociopolitical Divisions	389
1. Ethnical Structure of Political Power	389
2. Cadre Politics in Administrative Apparatus Criteria	395
3. Tribalism in Political Culture of Kazakhs and Kyrgyz	400
4. Peculiarities of Uzbek and Turkmen Tribalism	411
Chapter XIII. Ethnopolitics Paradigms – between Ethnicity and Civic Community	414
1. <i>Aboriginal Nation</i> Paradigm	414
2. Asiatic Ethnosymbolism – Nation as Ethnic Community	418
3. Modernism – Nation as Civic Community	426
4. Limits of Nation-Building Process	434
Conclusion	443
References	450
Summary	475

Содержание

Предисловие	17
Теоретико-методологическое введение	25
1. Область и цель работы	25
2. Исследовательские проблемы	31
3. Исследовательский метод	35
4. Состояние исследований	37
5. Типы источников и монографии	40
6. Этнополитика как предмет исследований	42
ЧАСТЬ I	
ЭТНИЧНОСТЬ – КОМПОНЕНТ ЭТНОПОЛИТИКИ	
Раздел I. Этногенез тюрков	87
1. Происхождение тюрков	87
2. Этнонимия и топонимия	105
3. Традиции и стиль жизни	106
Раздел II. Тюрки в этнической структуре Центральной Азии в период русской колонизации	110
1. Факторы влияющие на изменения этнической структуры	110
2. Перемещения населения	112
3. Изменения этнической структуры региона	118
4. Этносоциальная структура пришлого населения	127
Раздел III. Тюрки в этнической структуре в период советизации Центральной Азии	136
1. Факторы влияющие на изменения этнической структуры	136
2. Перемещения населения	140
3. Изменения этнической структуры региона	144
4. Этносоциальная структура пришлого населения	156
Раздел IV. Тюрки в независимых государствах Центральной Азии	158
1. Факторы влияющие на изменения этнической структуры	158

2. Перемещения населения	158
3. Изменения этнической структуры после 1991 года	167
4. Этносоциальная структура популяции	174

Раздел V. Основные измерения идентичности народов Центральной

Азии	178
1. Этническая и национальная идентичность	178
2. Политическая идентичность	188
3. Идентичность нетитульного населения	192
4. Религия и этническая идентичность	197

ЧАСТЬ II

ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИЕ ОРГАНИЗМЫ ТЮРКОВ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Раздел VI. Государствообразующие процессы до российских завоеваний в Центральной Азии . . . . .

207	
1. Исторические формы организации общественно-политической жизни кочевой цивилизации	207
2. Золотая Орда и последствия её существования для государство- и нацииобразующих	210
3. Государствообразующие процессы и родо-племенные деления тюрков	212

Раздел VII. Модернизация интституционально-организационных форм жизни тюрков в Российской Империи . . . . .

236	
1. Завоевание региона и национальная политика в первой половине XIX века	236
2. Попытки русификации тюрков во второй половине XIX века и политическо-административные реформы.	244
3. Модернизация и границы адаптации капиталистических моделей организации общественно-политической жизни	248
4. Культурная революция и процессы строительства наций	250
5. Национально-освободительная борьба тюрков.	254
6. Роль интеллигенции в этнополитических движениях	257

Раздел VIII. Национальная политика СССР в Центральной Азии . . . . .

263	
1. Начало борьбы за установление советской власти в регионе	263
2. Отношение партии большевиков к национальному вопросу	266
3. Этнополитические обусловленности разделения Центральной Азии	270
4. Союзные республики и национальная консолидация	277
5. Коренизация власти и трайбализм.	285
6. Языковая политика и её последствия	290

Раздел IX. Независимость и строительство национальной государственности тюрков	296
1. Провозглашение суверенности и территориальное устройство независимых государств	296
2. Конституционно-правовые основы этнополитики	302
3. Гражданство, права народов и этнических меньшинств	305
4. Национальные идеологии: декларации и мистификации	309
5. Модели этнополитики и институты межэтнического диалога	315

ЧАСТЬ III
ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В ТЮРКОЯЗЫЧНЫХ ГОСУДАРСТВАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Раздел X. Политизация этничности	329
1. Механизмы мобилизации тюркских народов	329
2. Этнизация государственной системы	332
3. Партии и этнополитические организации	333
4. Основа этнополитических конфликтов	349
5. Политика России и Узбекистана по отношению к своим диаспорам в Казахстане и Киргизстане	362

Раздел XI. Языковая политика независимых тюркоязычных государств ...	366
1. Языковая политика как компонент этнополитики в регионе	366
2. Юридические инструменты в языковой сфере	369
3. Ономастика, терминология и государственные языки в администрации .	375
4. Реформы алфавита	377
5. Эффективность языковой политики	380

Раздел XII. Этнократия и социополитические деления	389
1. Этническая структура политической власти	389
2. Критерия кадровой политики в администрации	395
3. Трайбализм в политической культуре казахов и киргизов	400
4. Специфика узбекского и туркменского трайбализма	411

Раздел XIII. Парадигмы этнополитики – между этничностью и гражданской общностью	414
1. Парадигма <i>коренного народа</i>	414
2. Азиатский этносимволизм – нация как этническая общность	418
2. Модернизм – нация как гражданская общность	426
3. Барьеры процесса строительства нации	434

Заключение	443
-------------------------	-----

Библиография	450
---------------------------	-----

Резюме	475
---------------------	-----

Wstęp

Niniejsza książka jest efektem programu badawczego nad procesami transformacyjnymi w państwach Azji Centralnej, zapoczątkowanego w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, pod kierunkiem prof. Tadeusza Bodio. Od 1997 r. przy Instytucie funkcjonuje międzyuczelniany zespół realizujący wspólnie z uczonymi z Kazachstanu, Kirgistanu, Uzbekistanu i Tadżykistanu oraz Rosji program badawczy nad przemianami w republikach centralnoazjatyckich po proklamowaniu niepodległości.

Zainicjowanie programu badawczego było zadaniem nie łatwym naukowo i delikatnym politycznie. Wkraczano bowiem, z jednej strony, w sferę dominującego u nas jeszcze europocentryzmu, negatywnych stereotypów o Azji Centralnej, z drugiej zaś, w sferę godności, wrażliwości azjatyckiej na temat własnej historii i wielu uprzedzeń, a nawet nieufności do badaczy europejskich, w sferę innego typu uprawiania oficjalnej polityki, która ma istotny wpływ na to, co dzieje się w nauce państw regionu. Zarazem w sferę badań, które nie były w wielu kręgach, także naukowych, doceniane i wspierane. Podobnych badań nie było w kraju, politologowie raczej nie wykazywali wówczas zainteresowań przemianami w Azji Centralnej.

W pierwszej połowie 1998 r. zostały opracowane założenia ramowe międzynarodowego programu naukowego. Wynikało z nich, że podstawowym jego celem są badania transformacji systemowej w państwach Azji Centralnej ze szczególnym uwzględnieniem związków historycznych, politycznych, gospodarczych, kulturalnych i naukowych państw tego regionu z Polską. Z założeń konceptualnych wynikało, że program powinien:

- kompensować istniejący w Polsce deficyt wiedzy o historii i współczesności Azji Centralnej;
- kreować wizerunek nowo powstałych państw regionu w naszej części Europy oraz szeroko rozumianą współpracę Polski z tymi krajami;
- tworzyć dobry klimat dla intensyfikacji kontaktów naukowych i budowy bazy normatywno-instytucjonalnej tej współpracy z ośrodkami badawczymi regionu;
- uwzględniać potrzeby dydaktyczne ośrodków naukowych, ale także oczekiwania służb zagranicznych i gospodarczych kraju, ludzi biznesu zainteresowanych regionem.

W efekcie opracowano projekt badawczy łączący walory teoretyczne z pragmatycznymi. Uwzględniał on potrzeby kompensacji deficytu wiedzy w Polsce o historii i współczesności Azji Centralnej. Stwarzał możliwości kreacji wizerunku nowych krajów Azji Centralnej w naszej części Europy a także promocji nauki polskiej w regionie oraz tworzeniu dobrego klimatu dla intensyfikacji kontaktów naukowych.

Jego tematyka uwzględniała także oczekiwania służb zagranicznych i gospodarczych kraju, ludzi biznesu zainteresowanych regionem.

Autorzy projektu naukowego zdawali sobie sprawę, że ze względu na specyfikę obiektu badań oraz uwarunkowań współpracy z ośrodkami naukowymi państw Azji Centralnej niezbyt pomocne okażą się standardowe umiejętności i doświadczenia w zakresie realizacji programów międzynarodowych. Potrzebna była oryginalna, niestandardowa metoda i organizacja badań, uwzględniająca specyficzne wymogi teorii i praktyki politycznej. Zwłaszcza, że do niedawna jeszcze dominujące w naszej części świata europocentryczne interpretacje zmian zachodzących w Azji Centralnej, czy też preferencje wielu autorów dla wzorców transformacji europejskich niekiedy przynosiły więcej szkody niż pożytku. Stąd potrzebne było nowe spojrzenie na przemiany w Azji Centralnej, a tym samym – nowa metodologia badania transformacji w państwach regionu. Stare paradygmaty w tym zakresie nie zawsze wytrzymują konfrontację z praktyką. Z drugiej strony trzeba było podjąć próbę eliminacji z badań niektórych schematów typowych dla państw Azji Centralnej.

W projekcie uznano, że obraz Azji Centralnej winien być szkicowany „od wewnątrz” – przez uczonych państw regionu oraz „od zewnątrz” – przez autorów polskich. W projekcie spotkały się więc *dwie konwencje uprawiania nauki*: azjatycka i europejska. Należy podkreślić, że jednym ze znaczących efektów programu jest dyskredytacja tradycyjnych stereotypów badawczych, zwłaszcza europocentryzmu i azjacentryzmu, zarazem otwartość na argumenty i poszukiwanie nowych paradygmatów oraz metodologii uwzględniającej osobliwości historyczno-kulturowe i polityczno-gospodarcze i psychologiczne regionu. Rekapitulacja tej wiedzy wzbogaca warsztat metodologiczny, poszerza perspektywy badań nad teorią i praktyką transformacji posttotalitarnej, mechanizmami demokratyzacji życia społecznego i wdrażaniem reform rynkowych w państwach, których społeczeństwa niezwykle dotkliwie odczuwają skutki zderzeń tradycji z napierającą modernizacją.

W celu eksploracji politologicznej danego państwa zaplanowano realizację siedmiu bloków tematycznych:

1. Historyczne uwarunkowania procesów transformacyjnych w Azji Centralnej (historie narodowe – od etnogenezy do tożsamości narodowej; pierwsze organizmy państwowe i ewolucja ustrojów politycznych; kultura polityczna i tradycje państwowe; Polacy w historii państw regionu; deportacje i losy Polaków w czasach stalinowskich; Azja Centralna oczyma Polaków w świetle pamiętników i innych świadectw pisanych);
2. Teoria i praktyka transformacji ustrojowej (droga do niepodległości i odrodzenia narodowego; modele modernizacji i transformacji; periodyzacja modernizacji i transformacji; realizacja reform politycznych; zderzenia autorytaryzmu z demokracją życia politycznego; szanse i zagrożenia transformacji ustrojowej; koncepcje bezpieczeństwa wewnętrznego);
3. System polityczny (systemy konstytucyjno-prawne państw; systemy polityczne i uwarunkowania ich rozwoju; systemy organów władzy publicznej; systemy partyjne i ruchy społeczne; przywództwo i elity polityczne; opozycja polityczna; systemy środków masowego przekazu; prawa i wolności obywatelskie: teoria i praktyka);
4. Społeczeństwo (modernizacja struktur społecznych: zderzenia tradycji ze współczesnością; struktury rodowo-plemienne i klanowe oraz ich wpływ na życie społeczno-

polityczne i gospodarcze; procesy demograficzne; warunki życia i ochrona socjalna ludności; narody i mniejszości narodowe; polityka narodowościowa i językowa; Polonia i jej życie codzienne; islam, inne wyznania i życie religijne; polityka wyznaniowa; rola religii w życiu społeczno-politycznym; media);

5. Kultura (kultura narodów Azji Centralnej i jej wpływ na kulturę światową; dziedzictwo i wyzwania cywilizacyjne; dialog kultur i cywilizacji w regionie; dylematy tożsamościowe; kultura polityczna i demokratyzacja życia społecznego; dynamika zmian kultury etnicznej; życie kulturalne po odzyskaniu niepodległości w republikach);
6. Gospodarka (bogactwa naturalne i potencjał gospodarczy państw regionu; szlaki komunikacyjne i transport; modele i strategie transformacji gospodarczej; etapy budowy gospodarki rynkowej; rynek pracy; system bankowy; rynek papierów wartościowych; rynek ubezpieczeniowy; polityka inwestycyjna i warunki dostępu do rynku; polityka handlowa i handel zagraniczny);
7. Polityka zagraniczna (geopolityczne uwarunkowania pozycji międzynarodowej państw Azji Centralnej; polityczno-gospodarcze znaczenie dla regionu rozwoju systemu transazjatyckich szlaków transportowych; priorytety polityki zagranicznej; współpraca polityczno-ekonomiczna z organizacjami międzynarodowymi; stan i perspektywy rozwoju stosunków politycznych i gospodarczych Polski z krajami Azji Centralnej; państwa regionu w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego; współpraca z ONZ, OBWE i innymi organizacjami w walce z międzynarodową przestępczością zorganizowaną).

Efektom pierwszej części projektu stały się monografie zbiorowe dotyczące państw regionu, wydawane w ramach serii „Współczesna Azja Centralna”:

- T. Bodio, K. A. Wojtaszczyk (red.), *Kazachstan. Historia–społeczeństwo–polityka*, Warszawa 2000, s. 500;
- T. Bodio (red.), *Uzbekistan. Historia–społeczeństwo–polityka*, Warszawa 2001, s. 536;
- T. Bodio (red.), *Tadżykistan. Historia–społeczeństwo–polityka*, Warszawa 2002, s. 650;
- T. Bodio (red.), *Kirgistan. Historia–społeczeństwo–polityka*, Warszawa 2004, s. 896;
- T. Bodio (red.), *Turkmenistan. Historia–społeczeństwo–polityka*, Warszawa 2005; s. 835.

W realizacji pierwszej części programu badawczego uczestniczyło 214 osób, w tym 123 osoby z Azji Centralnej (Kazachstan – 38; Uzbekistan 24; Tadżykistan – 29; Kirgistan – 32). Wśród nich byli prezydenci czterech państw regionu oraz inne wybitne osobistości ze świata polityki, kultury i gospodarki. W liczbie kilkudziesięciu profesorów uczestniczących w projekcie znalazło się kilkunastu członków Akademii Nauk. W realizacji badań współpracowaliśmy z 30 ośrodkami naukowymi, instytucjami i organizacjami krajów Azji Centralnej oraz Federacji Rosyjskiej. Realizację programu wspierali także nasi dyplomaci przebywający w Azji Centralnej¹.

¹ Szerzej na temat badań zob. T. Bodio, A. Wierzbicki, P. Załęski, *Współczesne polskie badania nad Azją Centralną* [w:] T. Bodio, W. Jakubowski, P. Załęski, (red.), *Azja Centralna: problemy historii i współczesności* | *Central'naâ Aziâ: problemy istorii i sovremennosti*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo Edukacyjne”, nr 2–4 (11–13)/2007.

Od 2002 r. w programie uczestniczy autor niniejszego opracowania. Zakres jego zainteresowań badawczych obejmuje problemy polityki społecznej, demografii i etnopolityki w państwach Azji Centralnej. Rezultatem badań autora w tej ostatniej dziedzinie jest niniejsze studium. Efekty prowadzonych badań całego zespołu są wykorzystywane w dydaktyce Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW. Prowadzone są wykłady monograficzne: *Azja Centralna: historia, społeczeństwo, polityka; Narody i etnopolityka WNP*. Bronione są z wyróżnieniem prace doktorskie z tematyki centralnoazjatyckiej (P. Załęski, *Elita władzy politycznej Kazachstanu*; K. Kozłowski, *Rewolucja tulipanowa w Kirgistanie – przyczyny, przebieg, konsekwencje*); przygotowywana jest rozprawa doktorska Eleny Breslavskiej pt. *Rol' tradicii v formirovanii političeskoj sistemy Kyrgyzstana*, a także prace magisterskie. Od 2005 r. w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego funkcjonuje Zakład Badań Wschodnich, którego kierownikiem jest prof. Tadeusz Bodio.

*

* *

Obecny etap realizacji programu obejmuje rekapitulację badań, syntezę teoretyczno–metodologiczną uzyskanych efektów naukowych na temat transformacji ustrojowej w państwach Azji Centralnej. W jego ramach powstają opracowania monotematyczne członków zespołu w ramach ustalonej specjalizacji, a zatem nad wyodrębnionymi problemami badań nad przemianami społecznymi, politycznymi i gospodarczymi w regionie. Dotychczas w serii „Współczesna Azja Centralna” zostały wydane następujące monografie autorskie:

- P. Załęski, *Elity władzy politycznej Kazachstanu*, Warszawa 2006, s. 310;
- S. Redo, *Zwalczanie przestępczości zorganizowanej w Azji Centralnej*, Warszawa 2007, s. 314;
- T. Bodio, T. Mołdawa, *Konstytucje państw Azji Centralnej: tradycje i współczesność*, Warszawa 2007, s. 607.

Kilka lat temu osoby stanowiące trzon zespołu badawczego ze strony polskiej podjęły się badań dotyczących sprofilowanych kwetii z zakresu historii i współczesności państw regiony. Eksploracja modernizacji politycznej i elit politycznych jest przedmiotem dociekań T. Bodio², etnopolityka A. Wierzbickiego, a formalne

² Do publikacji T. Bodio dotyczących problematyki wskazanych w tekście zainteresowań badawczych, a wydanych poza serią należą: T. Bodio, *Posttotalitarnaâ transformaciâ v perspektive sistemoj metodologii*, „Saâsat”, nr 8-9/2000; T. Bodio, *Przywódtwo polityczne w obliczu wyzwań transformacyjnych*, „Studia Politologiczne”, vol. 5/2001, T. Bodio, *Kyrgyzdar žana alardyn memlekettik eĝemendüülükka žana uluttuk kajra žaraluuga karaj žolu*, „Politika i Obščestvo. Obščestvenno-Političeskij Žurnal”, nr 3-4 (14-15)/2003; T. Bodio, *Kirgistan: powstanie narodowe czy pucz klanów*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo Edukacyjne”, nr 1 (2)/2005; T. Bodio, *Trybalizm jako fenomen kultury politycznej (studium przypadku – Turkmenistan)*, „Rocznik Nauk Politycznych”, nr 8/2005; T. Bodio, *Rewolucja kirgiska jako „efekt domina” w polityce*, [w] B. Kaczmarek (red.), *Metafory polityki 3*, Warszawa 2005; T. Bodio, *Układy klanowe jako mechanizm polityki (na przykładzie państw Azji Centralnej)*, tamże; T. Bodio, *Majdan po azjatycku (festiwal rewolucji aksamitnych)*, „Pogranicze – Pogranicâ. Polsko-Ukraiński Rocznik”, t. 1/2006; T. Bodio, *Paradoksy polityki posttotalitarnej* [w:] M. Karwat (red.), *Paradoksy polityki*, Warszawa 2007. Do publikacji napisanych wspólnie z Piotrem Załęskim należą: T. Bodio, P. Załęski, *Tradycyjne społeczeństwo nieobywatelskie w postradzieckiej Azji Centralnej*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo Edukacyjne”, nr 1 (2)/2005; T. Bodio, J. Wojnicki, P. Załęski, *Modele transformacji państw postkomunistycznych*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo Edukacyjne”, nr 2 (7)/2006; T. Bodio, J. Wojnicki, P. Załęski,

i nieformalne aspekty funkcjonowania elit władzy P. Załęskiego³. Należy podkreślić, że ważnym impulsem dla kontynuacji czy finalizacji pewnego etapu tych badań był grant przyznany na lata 2007-2008 przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego RP dla Zakładu Badań Wschodnich INP (kierownik: T. Bodio, wykonawcy: A. Wierzbicki i P. Załęski) na wykonanie projektu badawczego pt. *Etnopolityczne uwarunkowania funkcjonowania elit władzy w postradzieckiej Azji Centralnej*. Oczywiście, występując o grant, byliśmy przygotowani do jego realizacji: wcześniej dokonana została kwerenda literatury dostępnej w kraju, w Rosji oraz państwach Zachodu, mieliśmy sformułowane tezy badawcze i w dużym stopniu opracowane interesujące nas kwestie na bazie zgromadzonej literatury. Dzięki niemu mogliśmy przeprowadzić badania terenowe (setki swobodnych wywiadów etnograficznych, dziesiątki wywiadów eksperckich oraz kilka grup fokusowych) w Kazachstanie i Kirgistanie⁴. Pobyt zaowocował także pozyskaniem źródeł w miejscowych księgarniach, antykwariatach i bibliotekach naukowych. Kontaktowaliśmy się z ośrodkami naukowymi oraz organizacjami analitycznymi w Biszkeku, Oszu, Ałmaty, Astanie i Czymkencie, a także uczestniczyliśmy w konferencjach międzynarodowych. To dzięki grantowi ukazuje się niniejsza monografia, a także praca T. Bodio i P. Załęskiego na temat elit władzy politycznej w regionie.

*
*   *

Współpraca z uczonymi centranoozjatyckimi nie zakończyła się wraz z wydaniem pięciu wspomnianych monografii zbiorowych dotyczących państw regionu. Wymiernym efektem badań było podpisanie umowy międzyuczelnianej o współpracy naukowej, wymianie pracowników naukowych i studentów między Uniwersytetem

---

Transformacja ustrojowa państw postsocjalistycznych [w:] K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red.), *Spoleczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, Warszawa 2007; T. Bodio, P. Załęski, *Systemy polityczne państw WNP* [w:] K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red.), *Spoleczeństwo i polityka...*, dz. cyt.; T. Bodio, P. Załęski, *Problemy budowy społeczeństwa obywatelskiego w państwach Azji Centralnej* [w:] B. Bojarczyk, A. Ziętek (red.), *Region Azji Centralnej jako obszar wpływów międzynarodowych*, Lublin 2008.

- ³ Do publikacji obu autorów dotyczących wskazanej problematyki badawczej, a wydanej poza serią należą: A. Wierzbicki, *Polsko-kazachstańskie odnośniki* [w:] *Problema formirovaniâ civilizacionnogo soznaniâ*, Almaty 2004; A. Wierzbicki, *Etnonimia jako polityka w Azji Centralnej (studium – przypadek Kazachstanu)* [w:] B. Kaczmarek (red.), *Metafory...*, dz. cyt.; P. Załęski, *Psychohistoryczne uwarunkowania przywództwa politycznego w Kazachstanie. Wybrane aspekty*, „Studia Politologiczne”, vol. 5/2001; P. Załęski, *Prezydent N. A. Nazarbajew. Wstęp do wizerunku przywódcy*, „Rocznik Nauk Politycznych”, nr 3/2001; P. Załęski, *Klientelizm i trybalizm jako komponenty kultury politycznej (studium przypadku – Kazachstan)*, „Rocznik Nauk Politycznych”, nr 8/2005; A. Zamaraeva, P. Załęski, *Tożsamość kulturowa narodów Azji Centralnej*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo Edukacyjne”, nr 3 (8)/2006; P. Załęski, *Turkmenistan: nowy czy były typ totalitaryzmu?*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo Edukacyjne”, nr 1(10)/2007; P. Załęski, *Tradycyjna struktura społeczna a system władzy w Kazachstanie* [w:] J. Marszałek-Kawa (red.), *Życie polityczne Azji: realia i dążenia*, Toruń 2008.
- ⁴ Początkowo planowano pobyt we wszystkich „krajach tureckich” Azji Centralnej, co jednak okazało się niemożliwe. MSZ Uzbekistanu – mimo umowy zawartej między Uniwersytetem Warszawskim i Uniwersytetem Taszkentkim – odmówił wydania wizy na planowany okres pobytu w tym kraju (proponując wyjazd w późniejszym terminie). Z kolei pozyskanie wizy do Turkmenistanu okazało się niezwykle trudne ze względów formalnych. Mogliśmy tam wjechać tylko w charakterze turystów na podstawie wizy wydanej przez ambasadę w jednym z krajów WNP, za którą trzeba z góry zapłacić bez gwarancji jej otrzymania. Szerzej na ten temat we wprowadzeniu.

Warszawskim a Kazachskim i Narodowym Uniwersytetem im. Al-Farabi w Ałmaty. W trakcie spotkań w ośrodkach naukowych przeprowadzonych w okresie realizacji wspomnianego grantu MNiSW nasi partnerzy ciągle wracali do propozycji realizacji wspólnego programu badawczego, którego uczestnikami byłiby głównie młodzi pracownicy nauki. Propozycję tę uzasadniali tym, że badania takie po pierwsze, wniosłyby nową jakość w postrzeganiu problemów transformacyjnych, po drugie – odzwierciedlały kondycję intelektualną młodej kadry naukowej tych państw; po trzecie – byłyby kolejnym praktycznym wymiarem wzajemnej współpracy naukowo-dydaktycznej, gdyż sprzyjałyby promocji osiągnięć młodej kadry naukowej, po czwarte – stanowiłyby istotną pomoc w awansie zawodowym tej kadry (publikacje zagraniczne są ważnym kryterium dopuszczenia do obrony rozpraw habilitacyjnych i doktorskich). Propozycja ta została zaakceptowana, zarówno ze względu na powyższą argumentację, jak i założenia konceptualne realizowanego programu badań nad transformacją systemową w krajach regionu

Efektom grantu nie będą zatem wyłącznie monografie, ale i kolejne podpisywane umowy o współpracy z ośrodkami akademickimi Kazachstanu i Kirgistanu. Są nim także dwa tomy, w których zdecydowano się na publikację 69 opracowań autorskich, głównie młodych pracowników nauki. Z tej liczby 39 opracowań poświęconych historii, tradycjom religijnym i trybalnym, problemom demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, modernizacji i rozwoju systemu politycznego zostało opublikowanych w wydawanym przez Akademię Humanistyczną w Pułtuskach periodyku „Społeczeństwo i Polityka. Pismo Edukacyjne”. Monotematyczny tom *Azja Centralna: problemy historii i współczesności/Central'naâ Aziâ: problemy istorii i sovremennosti* ukazał się jako potrójny numer pisma w 2007 r.⁵ Z kolei pozostałe 30 opracowań autorskich zdecydowano się opublikować na łamach Studiów Politologicznych jako wolumen *Problemy transformacji, integracji i bezpieczeństwa państw Azji Centralnej*⁶.

*
*   *
*

Pragnę serdecznie podziękować mojemu więcej niż Nauczycielowi Profesorowi Tadeuszowi Bodio – kierownikowi Zakładu Badań Wschodnich INP UW i zespołu badawczego w ramach grantu *Etnopolityczne uwarunkowania elit władzy politycznej w postradzieckiej Azji Centralnej*, dzięki któremu „zaraziłem się” problematyką centralnoazjatycką; Dyrekcji Instytutu Nauk Politycznych UW – Profesorowi Stanisławowi Sulowskiemu i Profesorowi Janowi Błuszkowskiemu; Profesorowi Janowi Baszkiewiczowi, Profesorowi Andrzejowi Skrzypkowi, Profesorowi Wawrzyńcowi Konarskiemu z Katedry Europeistyki WDiNP, mojemu przyjacielowi i współtowarzyszowi wyjazdu naukowego do Kazachstanu i Kirgistanu Doktorowi Piotrowi Załęskiemu z Zakładu Badań Wschodnich INP UW za życzliwość, wsparcie w pracy badawczej i krytyczne uwagi, które pomogły mi w doskonaleniu treści opracowania.

Wyrazy szacunku i podziękowania kieruję do Dziekana Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Profesora Tadeusza Mołdawy, a także do Profesora Stanisława Bielenia z Instytutu Stosunków Międzynarodowych WDiNP UW,

⁵ T. Bodio, W. Jakubowski, P. Załęski (red.), *Azja Centralna...*, dz. cyt.

⁶ T. Bodio, A. Wierzbicki, P. Załęski (red.), *Problemy transformacji, integracji i bezpieczeństwa państw Azji Centralnej*, „Studia Politologiczne”, vol. 11/2008.

dzięki któremu poprzez problematykę rosyjską „wszedłem” we wschodni obszar badawczy. W szczególności chciałbym podziękować moim pierwszym nauczycielom Profesorowi Antoniemu Rajkiewiczowi i Profesor Małgorzacie Szyłko-Skoczny z Instytutu Polityki Społecznej, Doktorowi Pawłowi Hutowi z tegoż Instytutu za wsparcie moralne oraz wszystkim koleżankom, kolegom i pracownikom Instytutu Nauk Politycznych i Instytutu Polityki Społecznej UW. Lista podziękowań byłaby niepełna bez wydawcy Doktora Włodzimierza Ulickiego, bez pomocy którego niniejsza praca nie mogłaby się ukazać.

Najserdeczniejsze podziękowania za wsparcie i cierpliwość składam Rodzicom, Małżonce i całej Rodzinie.